

Doktori (PhD) értekezés tézisei

ÚJ TÍPUSÚ C-GLIKOZIL HETEROCIKLUSOK ELŐÁLLÍTÁSA

Szennyes Eszter

Témavezető: Dr. SOMSAK László

DEBRECENI EGYETEM

Kémiai Tudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2019

1. Az értekezés előzményei és célkitűzései

A cukorbetegség (*diabetes mellitus*, DM) korunk népbetegsége, melyet kórosan megemelkedett vércukorszint jellemez. A kettes típusú diabéteszes (T2DM) betegek kezelésének célja a normoglikémia megközelítése, mely többek között orális antidiabetikumok (inzulin-érzékenyítők, inzulin-kiválasztást serkentők, α -glikozidázgátlók, nátriumfüggő glükóz-kotranszporter 2 inhibitorok) alkalmazásával érhető el. Új terápiás módszerek keresése céljából hosszú ideje folynak kiterjedt vizsgálatok a máj megnövekedett glükóztermelésének visszaszorítása területén, mely a kutatások szerint jelentős szerepet játszik a hiperglikémia kialakulásában. Ehhez kapcsolódóan ígéretes molekuláris célpont lehet a glikogén lebontását katalizáló enzimnek, a glikogén foszforiláznak (GP) a gátlása.

A GP gátlószerek többsége glükóz származék, melyek főként az enzim katalitikus centrumához kötődnek. Az alacsony mikromólos tartományban gátló *N*-acil-(β -D-glükopiranozil)amin származékok ($\text{Glc}_p\text{-NH-CO-R}$) amid egységének nem klasszikus bioizosztér helyettesítésével számos *C*- és *N*-glükopiranozil-azolt állítottak elő kutatócsoportunkban és vizsgálták gátló hatásukat nyúl vázizom GPb (RMGPb) enzimre. Ezek közül az eddig ismert leghatékonyabb inhibitorok a **44a,c*** 2-(β -D-glükopiranozil)imidazolak (1. ábra).

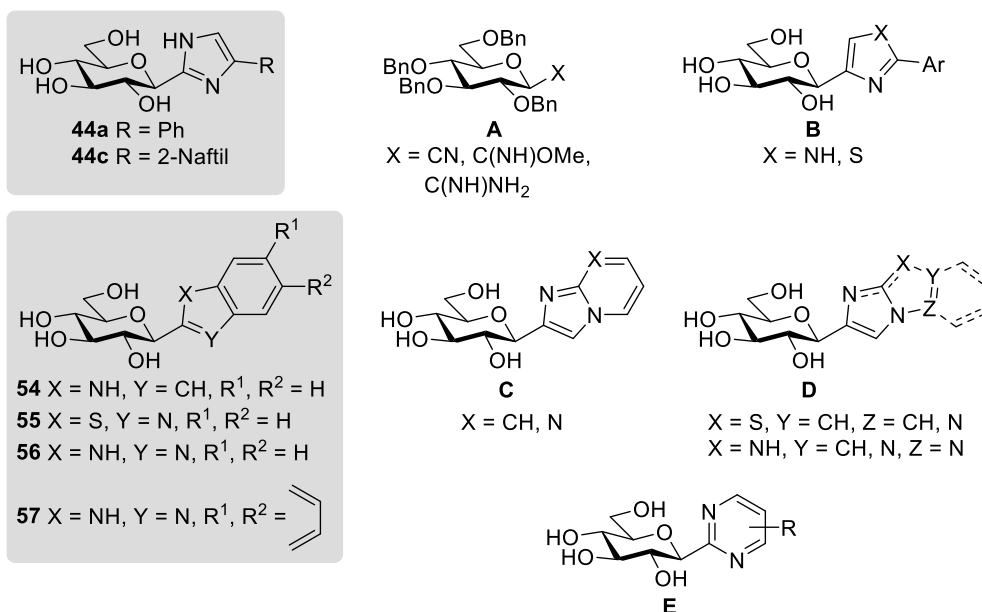
Kutatómunkám egyrészt az említett vegyületek korábbi szintézismódszereinél hatékonyabb eljárás kidolgozását célozta meg bázikus körülmények között stabil védőcsoportokkal ellátott 2,6-anhidro-aldonsav származékokat felhasználva. Ennek megvalósítása érdekében 2,3,4,6-tetra-*O*-benzil- β -D-glükopiranozil-cianid, ill. per-*O*-benzilezett *C*-(β -D-glükopiranozil)formimidát és -formamidin (1. ábra, **A** vegyületek) szintézisét tűztük ki célul.

A szerkezet-hatás vizsgálatok kiterjesztéséhez további 4(5)-aril-2-(β -D-glükopiranozil)imidazolak és *C*-(β -D-glükopiranozil)azolak (**B** molekulák) szintézisét terveztük megvalósítani.

A GP gátló kondenzált heterociklusos glükóz származékok (**54-57**, 1. ábra) körét bővítendő anellált szerkezetű *C*-(β -D-glükopiranozil)imidazolakat (**C**, **D** szerkezetek) terveztünk szintetizálni és RMGPb enzimmel szembeni gátló hatásukat vizsgálni.

---

*A tézisekben a dolgozatban megadott vegyületszámokat használtam.

1. ábra: Célvegyületek

Célul tűztük ki továbbá az irodalomban ismeretlen 2-(β -D-glükopiranozil)pirimidinek (**E** szerkezet) szintézisét per-*O*-benzilezett *C*-(β -D-glükopiranozil)formamidint felhasználva (**A**, X = C(NH)NH₂). Emellett az előállított pirimidin származékok egyes glikoenzimekre kifejtett hatását is szeretnénk volna tanulmányozni.

2. Az alkalmazott vizsgálati módszerek

Kutatómunkánk során a modern szerves kémia makro-, félmikro- és mikromódszereit alkalmaztuk. A reakciók előrehaladását vékonyréteg kromatográfiával követtük. A szintetizált vegyületeket oszlopkromatográfiával és/vagy kristályosítással tisztítottuk, tisztaságukat vékonyréteg kromatográfiával ellenőriztük. Az új vegyületeket fizikai állandóik (olvadáspont, optikai forgatóképesség) mérésével jellemeztük, szerkezetüket ¹H és ¹³C NMR, infravörös spektroszkópia, ill. tömegspektrometriás módszerekkel igazoltuk.

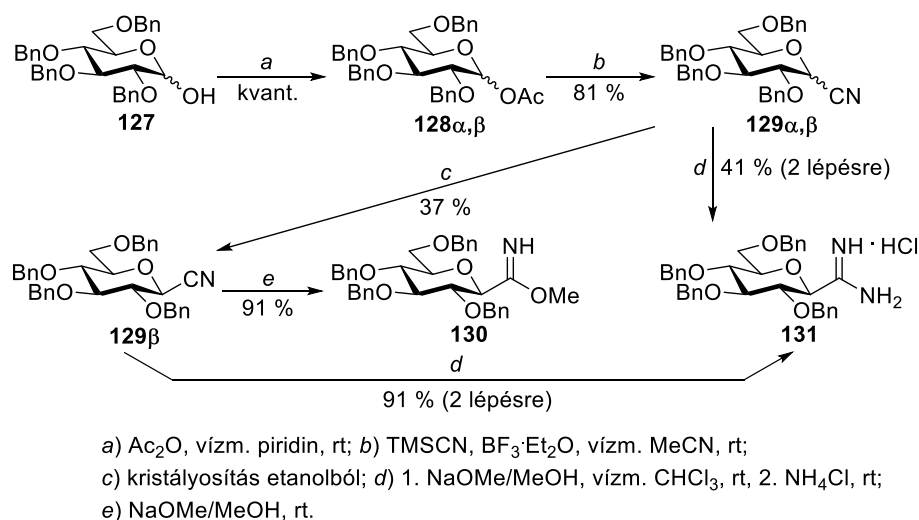
3. Új tudományos eredmények

3.1. Új szénhidrát prekurzorok szintézise C-glikozil-heterociklusok előállításához

Módszereket dolgoztunk ki 2,3,4,6-tetra-O-benzil-β-D-glükopiranozil-cianid (**129β**), metil 2,6-anhidro-3,4,5,7-tetra-O-benzil-D-glicero-D-gulo-heptonimidát (**130**) és 2,6-anhidro-3,4,5,7-tetra-O-benzil-D-glicero-D-gulo-heptonimidamid (**131**), valamint 3,7-anhidro-4,5,6,8-tetra-O-benzoil-1-bróm-1-dezoxi-D-glicero-D-gulo-2-oktulóz (**138**) grammos léptékű szintézisére.

3.1.1. Per-O-benzilezett 2,6-anhidro-aldonsav származékok előállítása

A perbenzilezett glükopiranozil cianidok anomer keverékét (**129α,β**) az irodalmi eljárás módosításával 1-O-acetil-2,3,4,6-tetra-O-benzil-D-glükopiranoziból (**128α,β**) nyertük TMSCN-dal Lewis sav jelenlétében, amiből a **129β** cianidot kristályosítással izoláltuk. A **130** imidátot a **129β**-ből nátrium-metanoláttal állítottuk elő. A **131** amidint a **129α,β**-ből és **129β**-ből is megkaptuk két lépésben a köztitermék **130** izolálása nélkül.

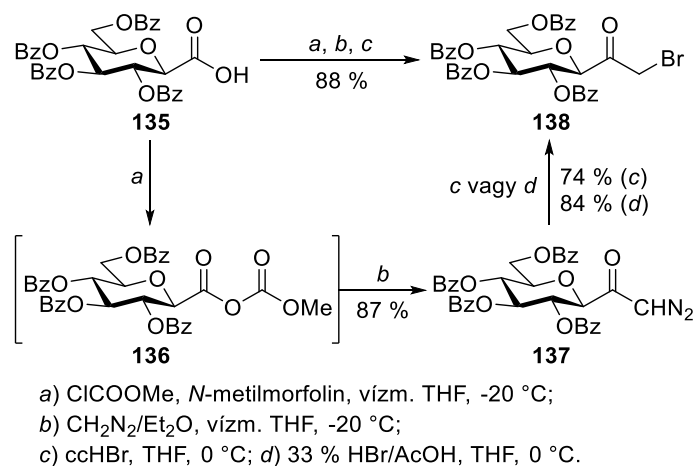

2. ábra: Per-O-benzilezett 2,6-anhidro-aldonsav származékok előállítása

3.1.2. 3,7-Anhidro-4,5,6,8-tetra-O-benzoil-1-bróm-1-dezoxi-D-glicero-D-gulo-2-oktulóz előállítása

Irodalmi módszer adaptálásával (2,3,4,6-tetra-O-benzoil-β-D-glükopiranozil)-diazometilketont (**137**, 3. ábra) állítottunk elő a **136** vegyes anhidriden keresztül, melyből koncentrált vizes vagy jégecetes hidrogén-bromid oldattal a **138** brómmetil-(β-D-glükopiranozil)-ketont

nyertük. A **138** α -brómketon előállítására emellett egy *one-pot* módszert is kidolgoztunk C-(2,3,4,6-tetra-*O*-benzoil- β -D-glükopiranozil)hangyasavból (**135**) kiindulva.

3. ábra: 3,7-Anhidro-4,5,6,8-tetra-*O*-benzoil-1-brom-1-dezoxi-D-*glicero*-D-*gulo*-2-oktulóz előállítása

3.2. C-glikozil-azolok újabb képviselőinek előállítása

A korábbi módszereknél hatékonyabb eljárást dolgoztunk ki 4(5)-*aril*-2-(β -D-glükopiranozil)imidazolok (**44**) szintézisére. Módszereket fejlesztettünk ki 2-*aril*-4(5)-(β -D-glükopiranozil)imidazolok (**140**), 2-*aril*-4-(β -D-glükopiranozil)tiazolok (**142**) és hatféle, új, anellált gyűrűt tartalmazó C-(β -D-glükopiranozil)azol típusú heterociklus (**145**, **146**, **149**, **150**, **152**, **157**) előállítására.

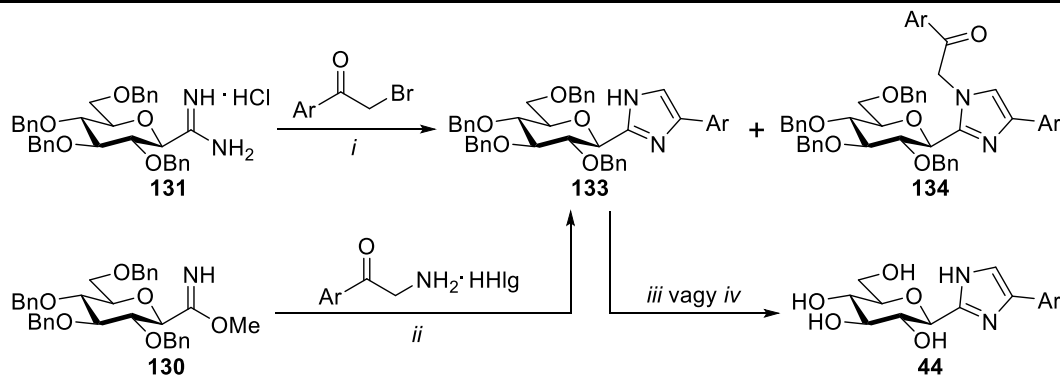
3.2.1. 4(5)-*Aril*-2-(β -D-glükopiranozil)imidazolok szintézise

A **131** amidint α -brómketonokkal reagáltatva bázikus körülmények között a **133a-d** imidazolokat közepes/jó hozammal állítottuk elő (1. táblázat). A **133a,c** imidazolok szintézise a **130** imidátból és α -aminoketonokból az előbbi módszerhez képest gyengébb teljesítőképességűnek bizonyult. A **133a-d** vegyületek benzil védőcsoportjait katalitikus hidrogénezéssel (**133a,d** vegyületek) vagy BF₃·Et₂O/EtSH alkalmazásával (**133b-d** vegyületek) távolítottuk el.

3.2.2. 2-*Aril*-4(5)-(β -D-glükopiranozil)imidazolok szintézise

A **138** α -brómketonból és sóikból felszabadított aromás karboxamidinekből bázis jelenlétében 2-*aril*-4(5)-(3',4',6'-tri-*O*-benzoil- β -D-glükopiranozil)imidazolokat állítottunk elő (**139a,c**), mely vegyületek védőcsoportjait Zemplén körülmények között eltávolítva a **140a,c** származékokhoz jutottunk (4. ábra).

1. táblázat: 4(5)-Aril-2-(β-D-glükopiranozil)imidazolak szintézise

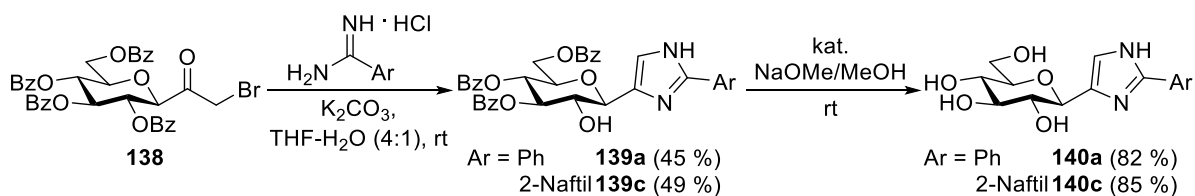

i) K₂CO₃, THF-H₂O (4:1), rt; *ii)* vízm. piridin, rt;

iii) Pd(OH)₂/C, H₂, ccHCl, EtOAc-EtOH (1:1), rt; *iv)* BF₃·Et₂O, EtSH, DKM, rt.

Ar	Reakciókörülmények és hozamok (%)			
		133	134	44
a Ph	<i>i</i>	72	7	<i>iii</i>
	<i>ii</i>	33	–	
b 1-Naftil	<i>i</i>	45	– ^a	<i>iv</i>
	<i>i</i>	69	8	<i>iii</i>
c 2-Naftil	<i>i</i>	47	–	<i>iv</i>
	<i>ii</i>	47	–	<i>iv</i>
d 4-NO ₂ -Ph	<i>i</i>	36	– ^a	<i>iv</i>
e 4-NH ₂ -Ph	–	–	–	<i>iii</i> (133d-ből)

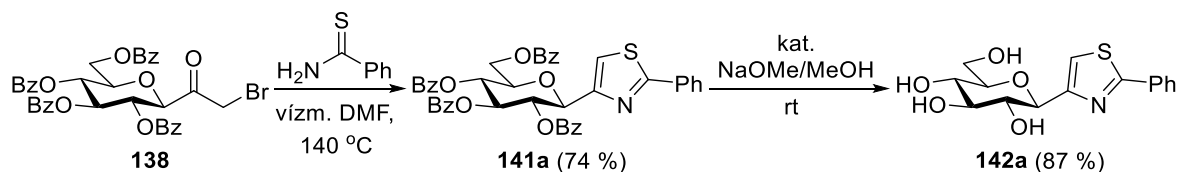
^anyomokban; ^btermékkeveréket kaptunk, a céltermék **44c** mellett tetralin származékok is keletkeztek.

4. ábra: 2-Aril-4(5)-(β-D-glükopiranozil)imidazolak előállítása

3.2.3. 2-Fenil-4-(β-D-glükopiranozil)thiazol szintézise

2-Fenil-4-(β-D-glükopiranozil)thiazolt állítottunk elő (**142a**, 5. ábra) a **138** bróm-metil-keton és tiobenzamid Hantzsch típusú gyűrűzárásával és a képződött **141a** Zemplén debenzoilezésével.

5. ábra: 2-Fenil-4-(β-D-glükopiranozil)thiazol előállítása

3.2.4. Anellált gyűrűs C-(β-D-glükopiranozil)imidazolak szintézise

A **138** α-brómketon 2-amino-N-heterociklusokkal történő ciklizációjával anellált gyűrűs C-(β-D-glükopiranozil)imidazolakat szintetizáltunk (2. táblázat). Az így kapott imidazo[1,2-*a*]piridin (**143**), imidazo[1,2-*a*]pirimidin (**144**), imidazo[2,1-*b*]tiazol (**147**), imidazo[2,1-*b*][1,3,4]tiadiazol (**148**) és benzo[*d*]imidazo[2,1-*b*]tiazol (**151**) katalitikus mennyiségű nátriummetanolát vízmentes metanolos oldatával kiváltott dezacilezésével a **145**, **146**, **149**, **150**, **152** védetlen származékokhoz jutottunk.

A **138** brómmetil-ketonból és a gyűrűben NH csoportot tartalmazó amino-azolokból (5-amino-1*H*-tetrazol, 3-amino-1*H*-1,2,4-triazol, 2-aminobenzimidazol) nem tudtunk kondenzált heterociklusokat előállítani. A 2-aminobenzimidazol NH csoportjának etil, ill. benzil csoportokkal történő védeése után a **138** brómketonból a **156a,b** benzo[*d*]imidazo[1,2-*a*]imidazolakat nyertünk közepes hozammal. A **156a,b** származékok védőcsoportjainak eltávolítását Zemplén módszerrel valósítottuk meg a **157a,b** vegyületekhez jutva. A **158**-at a **157b** vegyület katalitikus hidrogénezésével állítottuk elő.

2. táblázat: Kondenzált gyűrűs C-(β-D-glükopiranozil)heterociklusok szintézise

Reakciókörülmények	Termék (hozam)
<i>i</i>) vízm. 1,4-dioxán, reflux	143 (48 %), 144 (48 %), 147 (66 %), 148 (40 %), 151 (58 %), 156a (42 %), 156b (37 %).
<i>ii</i>) kat. NaOMe/MeOH, rt	145 (79 %), 146 (76 %), 149 (93 %), 150 (49 %), 152 (85 %), 157a (83 %), 157b (72 %).
<i>iii</i>) H ₂ , Pd(OH) ₂ /C, vízm. EtOH, reflux	158 (73 %)

3.3. 2-Glikopiranozilpirimidinek előállítása

Általános eljárásokat dolgoztunk ki az irodalomban ismeretlen 2-glikopiranozilpirimidinek szintézisére. Per-O-benzilezett és nem védett C-(β -D-glükopiranozil)formamidinek (131, 159) és 1,3-dielektrofilek (1,3-diketonok, 3-ketoészterek, dimetil-malonát, szubsztituált metilénmalonsav-származékok, trimetilszilil-inonok, vinamidínium sók) Pinner típusú gyűrűzárásával változatosan szubsztituált pirimidineket állítottunk elő (160, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 171, 174, 177). Általánosan alkalmazható, háromlépéses one-pot eljárást dolgoztunk ki 2-glikopiranozilpirimidinek (164, 187-190) szintézisére per-O-acilezett glikopiranozil-cianidokból (132, 183-186).

3.3.1. 2-(β -D-Glükopiranozil)pirimidinek előállítása C-(β -D-glükopiranozil)-formamidinből

3.3.1.1. 2-(β -D-Glükopiranozil)-4,6-diszubsztituált-pirimidinek szintézise

2-(β -D-Glükopiranozil)-4,6-diszubsztituált-pirimidineket (160a-d, 162a-d) szintetizáltunk a 131 és 159 amidinek, valamint 1,3-diketonokból klórozással nyert β -klór- α,β -telítetlen-
ketonok gyűrűzárásával (3. táblázat, 1. sor). A 160a-d vegyületek katalitikus hidrogénezéssel történő debenzilezését csak a reakcióelegy forralása mellett tudtuk megvalósítani, amit a katalizátor pirimidinyűrű kiváltotta mérgezésének tudunk be (8. sor).

3.3.1.2. 2-(β -D-Glükopiranozil)pirimidin-4(3H)-onok előállítása

2-(β -D-Glükopiranozil)pirimidin-4(3H)-onokat (163a-d, 164a-d) állítottunk elő a 131, ill. 159 amidinek és 3-ketoészterek bázis jelenlétében végbemenő gyűrűzárásával (3. táblázat, 2. sor). Dimetil-malonáttal és a 131, 159 amidinokkal végezve a gyűrűzárást rendre a 165 és 166 6-hidroxipirimidineket nyertünk (3. sor). A 163a,d, ill. 165 vegyületek benzil védőcsoportjainak eltávolítását ugyancsak katalitikus hidrogénezéssel, forráshőmérsékleten végeztük (8. sor).

3.3.1.3. 2-(β -D-Glükopiranozil)pirimidinek szintézise metilénmalonsav-származékokból

Változatosan szubsztituált 2-(β -D-glükopiranozil)pirimidineket (168a-f, 169a-f) készítettünk a 131, ill. 159 amidinekből és etoximetilénmalonsav-származékokból, valamint 2-benzilidénmalononitrilből és etil-2-ciano-3-fenilakrilátból nátrium-metanolát jelenlétében (3. táblázat, 4. sor). A 2-(β -D-glükopiranozil)pirimidin-5-karbonitrilek (168a,c,e,f) debenzilezését nem tudtuk megvalósítani a reakcióelegy forralása mellett sem, amit a nitril funkció palládiummal történő komplexképzésének tudunk be. A 168b,d 2-(β -D-

glükopiranozil)pirimidin-5-karbonsav etil-észterek katalitikus hidrogénezése egy csepp tömény sósav jelenlétében már szobahőmérsékleten is a **169b,d** származékokat szolgáltatta (9. sor). 2-Benzilidén-malonésztereket a **131** amidinnel reagáltatva két lépésben nyertünk 2-(β-D-glükopiranozil)-6-oxo-1,6-dihidropirimidin-5-karboxilátokat (**171a,b**, 3. táblázat, 5. sor). A **171a,b** vegyületek debenzilezésével (8. sor) a **172a,b** származékokhoz jutottunk.

3.3.1.4. 2-(β-D-Glükopiranozil)-4-szubsztituált-pirimidinek szintézise

Per-*O*-benzilezett 2-(β-D-glükopiranozil)-4-szubsztituált-pirimidineket (**174a-d**) állítottunk elő a **131** amidin és trimetilszilil-inonok bázis jelenlétében végbemenő gyűrűzárásával (3. táblázat, 6. sor). A **175a-c** védetlen származékokat a **174a-c** 4-arilmetil-2-(β-D-glükopiranozil)pirimidinek Lewis-sav kiváltotta debenzilezésével állítottuk elő (10. sor).

3.3.1.5. 2-(β-D-Glükopiranozil)pirimidinek szintézise vinamidínium sókból

A **131** amidin és vinamidínium sók gyűrűzárásával nátrium-metanolát jelenlétében 2-(β-D-glükopiranozil)pirimidineket (**177a-d**) állítottunk elő közepes/jó hozammal (3. táblázat, 7. sor).

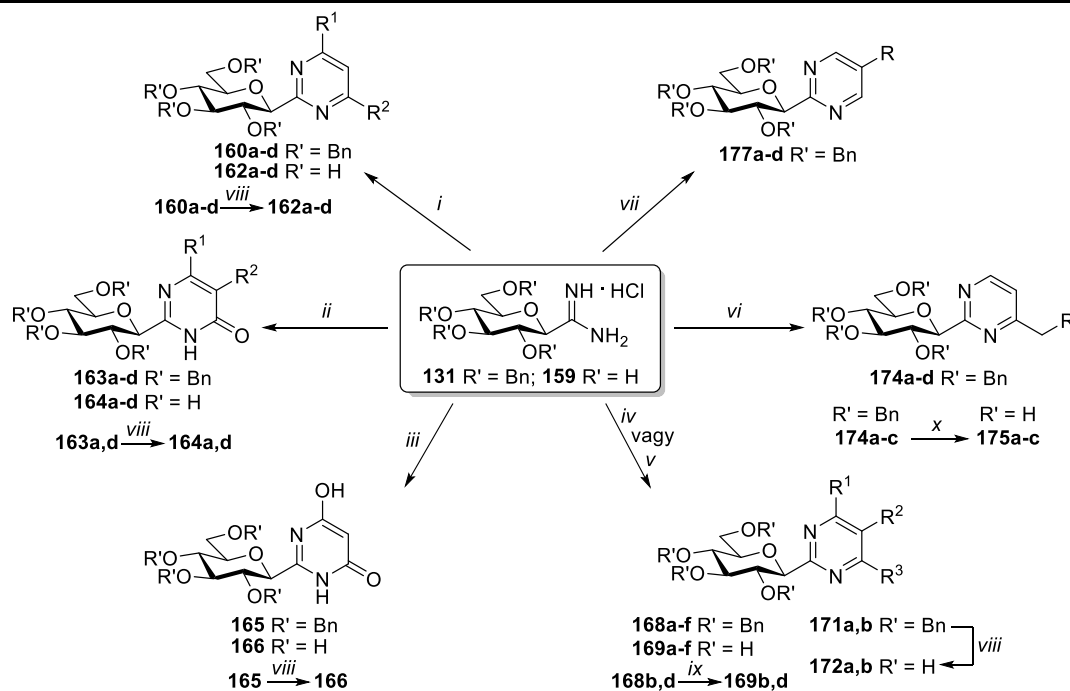
3.3.2. One-pot reakció 2-glikopiranozilpirimidinek szintézisére

A reakció első lépésében a cianidokból (**132**, **183-186**) metil *C*-glikopiranozil-formimidátot képeztünk, melyet ezután *C*-glikopiranozil-formamidinné alakítottunk, majd 3-ketoészterekkel reagáltattunk bázis jelenlétében. A **164a,d** és **187-190** pirimidinek közepes/kiváló hozammal képződtek.

4. táblázat: 6-Metil-2-glikopiranozilpirimidin-4(3*H*)-onok előállítása

		Gly			
	Kiindulási anyag		Termék	Hozam (%)	
132		164a		43	
		164d			
183		187		70	
184		188		27	
185		189		43	
186		190		94	

3. táblázat: 2-(β-D-Glükopiranozil)pirimidinek előállítása Pinner típusú ciklokondenzációval

Sor	Reagens, reakciókörülmények	Termék (hozam)		
		131-ből	159-ből	
1	$\begin{array}{c} \text{R}^1-\text{C}(=\text{O})-\text{CH}_2-\text{C}(=\text{O})-\text{R}^2 \\ \downarrow [\text{Cl}] \\ \left[\text{R}^1-\text{C}(=\text{O})-\text{CH}=\text{CH}-\text{R}^2 + \text{R}^1-\text{C}(=\text{O})-\text{CH}=\text{CH}-\text{R}^2 \right] \end{array}$	K ₂ CO ₃ , 4 Å mol. szita, vízm. DMF, 0 °C, majd rt	160a-d (65-79 %)	162a-d (62-75 %)
		R ¹ = CH ₃ , CF ₃ ; R ² = Ph, CH ₃		
2	$\begin{array}{c} \text{R}^1-\text{C}(=\text{O})-\text{CH}_2-\text{C}(=\text{O})-\text{OEt} \\ \text{R}^2 \end{array}$	NaOMe/MeOH, vízm. MeOH, rt	163a-d (43-87 %)	164a-d (59-88 %)
		R ¹ = CH ₃ , CH ₂ Cl, Ph; R ² = H, Cl		
3	$\begin{array}{c} \text{MeO}-\text{C}(=\text{O})-\text{CH}_2-\text{C}(=\text{O})-\text{OMe} \\ \text{R}^2 \end{array}$	NaOMe/MeOH, vízm. MeOH, rt	165 (82 %)	166 (71 %)
4	$\begin{array}{c} \text{R}''-\text{C}(\text{EWG})=\text{C}(\text{EWG})-\text{R}^2 \\ \text{R}'' = \text{EtO}, \text{Ph}; \\ \text{EWG} = \text{COOEt}, \text{CN} \end{array}$	NaOMe/MeOH, vízm. MeOH, 0 °C	168a-f (30-78 %)	169a-f (20-85 %)
		R ¹ = H, Ph; R ² = COOEt, CN; R ³ = NH ₂ , OH		
5	$\begin{array}{c} \text{Ph}-\text{C}(\text{COOR}')=\text{C}(\text{COOR}')-\text{R}^2 \\ \text{R}' = \text{Me}, \text{Et} \end{array}$	1. NaOR'/R'OH, vízm. R'OH, rt; 2. DDQ, R'OH, rt	171a,b (48-53 %, 2 lépésre)	–
		R ¹ = Ph; R ² = COOMe, COOEt; R ³ = OH		
6	$\begin{array}{c} \text{R}-\text{C}(=\text{O})-\text{C}\equiv\text{C}-\text{TMS} \end{array}$	Na ₂ CO ₃ , MeCN, kat. H ₂ O, reflux	174a-d (45-67 %)	–
		R = Ph, <i>p</i> -OMe-Ph, 2-Naftil, Cl		
7	$\begin{array}{c} \text{N}^+(\text{R}')-\text{CH}_2-\text{CH}(\text{R}'')-\text{N}^-(\text{A}^-) \\ \text{R}' = \text{H}, \text{Cl}, \text{Br}, \text{CH}=\text{NMe}_2^+; \\ n = 1, 2; \text{A}^- = \text{PF}_6^-, \text{ClO}_4^- \end{array}$	NaOMe/MeOH, vízm. MeOH, rt	177a-d (60-97 %)	–
		R = H, Cl, Br, CHO		
8	viii H ₂ , Pd(OH) ₂ /C, EtOAc-EtOH, reflux		160a-d → 162a-d (19-92 %)	
			163a,d → 164a,d (62-77 %)	
			165 → 166 (47 %)	
			171a,b → 172a,b (58-70 %)	
9	ix H ₂ , Pd(OH) ₂ /C, EtOAc-EtOH, ccHCl, rt		168b,d → 169b,d (51-67 %)	
10	x BCl ₃ , vízm. CH ₂ Cl ₂ , -78 °C		175a-c (49-75 %)	

3.4. Glikoenzimek gátlásának vizsgálata

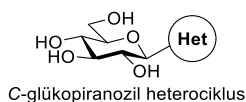
Az előállított vegyületek enzimgátló hatásait együttműködések keretében vizsgáltuk. A C-glükopiranozilazolok között alacsony mikromólos glikogén foszforiláz gátlókat, míg a 2-glikozilpirimidinek között szubmillimólos glikozidáz gátlókat találtunk.

3.4.1. Nyúl vázizomból izolált glikogén foszforiláz (RMGPb) gátlása

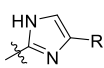
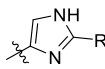
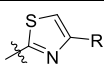
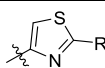
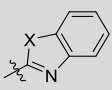
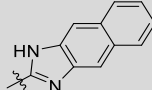
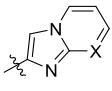
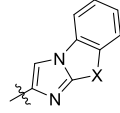
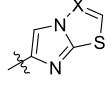
Az újonnan előállított azolok (**44b,d,e, 140a-c, 142a,c, 145, 146, 149, 150, 152, 157a, 158**) nyúl vázizomból izolált glikogén foszforiláz enzimmal (RMGPb) szembeni gátló hatását a Debreceni Egyetem Orvosi Vegytani Intézetében vizsgálták (5. táblázat).

Az enzimkinetikai eredmények alapján a **44b,d** 4(5)-aril-2-(β -D-glükopiranozil)-imidazolok, a **140a,c** 2-aril-4(5)-(β -D-glükopiranozil)imidazolok és a **142c** 4-(β -D-glükopiranozil)-2-(2-naftil)thiazol alacsony mikromólos gátlást mutatnak, a **44e** 4(5)-(4-aminofenil)-2-(β -D-glükopiranozil)imidazol szubmikromólos gátlószer. Némileg meglepő, hogy míg **43a** és **142a** feniltiazolok hasonló erősségű gátlószereknek bizonyulnak, addig **142c** 4-(β -D-glükopiranozil)-2-(2-naftil)thiazol a korábban előállított konstitúciós izomer **43c** 2-(β -D-glükopiranozil)-4-(2-naftil)thiazolhoz képest egy nagyságrenddel alacsonyabb gátlási állandóval rendelkezik.

Az anellált szerkezetű C-(β -D-glükopiranozil)imidazolok (**145, 146, 149, 150, 152, 157a, 158**, 5. táblázat) gátlóhatása jelentősen elmarad a korábban előállított kondenzált heterociklusos glükóz származékokéhoz (**55-57**) képest. Ez magyarázható azzal, hogy az új heterociklusok nem rendelkeznek hidrogénkötés donor tulajdonságokkal. A gátlási értékek összevetéséből továbbá feltételezhetjük, hogy az imidazolgyűrű nitrogénatomjainak elhelyezkedése a szintetizált vegyületekben nem teszi lehetővé erős kölcsönhatás kialakítását az enzim aktív centrumával. A vizsgált 2-(β -D-glükopiranozil)pirimidinek (**162a-d, 164a-d, 166, 169a-f**) nem gátolják a glikogén foszforiláz enzimet 625 μ M koncentrációban.

5. táblázat: C-(β -D-Glükopiranozil)heterociklusok* RMGPb-gátló hatása (K_i , [μ M])

C-(β -D-Glükopiranozil)heterociklusok			C-(β -D-Glükopiranozil)heterociklusok		
Het	R	K_i	Het	R	K_i
44 	a Fenil	0.28	140 	a Fenil	37
	b 1-Naftil	1.5		b 1-Naftil	93
	c 2-Naftil	0.031		c 2-Naftil	5.4
	d 4-NO ₂ -Ph	1.14			
	e 4-NH ₂ -Ph	0.41			
43 	a Fenil	310	142 	a Fenil	326
	c 2-Naftil	158		c 2-Naftil	23
Het	X	K_i	Het	X	K_i
	55 S	76 229		57 –	2.1
	56 NH	8.6 11			
	145 CH	28 % ^a		152 S	n. g. ^b
	146 N	25 % ^a		157a NEt	n. g. ^b
				158 NH	n. g. ^b
	149 CH	15 % ^a			
	150 N	10 % ^a			

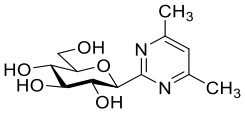
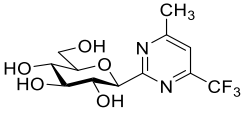
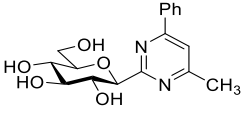
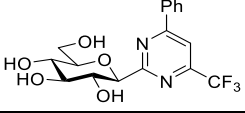
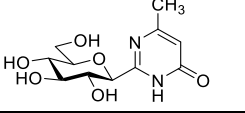
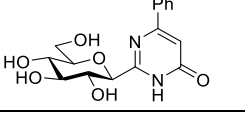
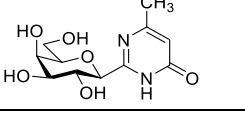
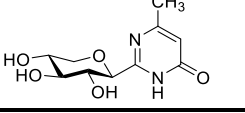
*A szürkére festett cellák kutatócsoportunkban előállított vegyületeket jelölnék. ^a625 μ M inhibitor koncentrációban; ^bn. g. – nem gátol 625 μ M-ban.

3.4.2. Glikozidáz enzimek gátlása

A **162a-d**, **164a,d**, **187** és **188** pirimidin származékok glikozidázgátló hatását a Debreceni Egyetem Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszékén vizsgálták.

A vegyületek gyenge inhibíciót mutattak az α -glükozidáz és β -galaktozidáz enzimekkel szemben (6. táblázat). A legjobb α -glükozidáz inhibitor (**164d**) és a leghatékonyabb β -galaktozidáz gátlószer (**162d**) szubmillimólos tartományban gátolnak.

6. táblázat: 2-(β -D-Glikopiranozil)pirimidinek glikozidázgátló hatása

	Vegyület	Inhibíció (koncentráció, [mM])	
		α -Glükozidáz ^a	β -Galaktozidáz ^b
162a		33 % (3.1)	45 % (3.1)
162b		30 % (1.6)	20 % (1.6)
162c		90 % (5.7)	56 % (5.7)
162d		54 % (6.8)	IC ₅₀ = 0.34 mM
164a		27 % (2.1)	n. g. ^c (2.1)
164d		IC ₅₀ = 0.70 mM	56 % (3.2)
187		10 % (1.3)	n. g. ^c (1.3)
188		14 % (0.8)	n. g. ^c (0.8)

^aélesztősejtekből izolált; ^bszarvasmarha májsejtekből izolált; ^cn. g. – nem gátol.

4. Az eredmények alkalmazási lehetőségei

Munkám során új típusú C-glikozilheterociklusokat állítottam elő. Megvizsgáltuk a szintetizált C-(β -D-glükopiranozil)azolok és 2-(β -D-glükopiranozil)pirimidinek nyúl vázizomból izolált glikogén foszforilázzal (RMGPb), valamint glikozidáz enzimekkel szembeni gátlóhatását. A leghatékonyabb inhibitorok további biológiai vizsgálatokat követően alkalmasak lehetnek a kettes típusú diabétesz (T2DM), valamint más, a glikogén lebontásával összefüggésben lévő betegségek (iszkémia, daganatnövekedés) terápiás kezelésére. A glikozidáz inhibitorok lizoszomális vagy neurológiai rendellenességek kezelésében nyerhetnek felhasználást.

A nátriumfüggő glükóz kotranszporter 2 (SGLT-2) inhibitorok a T2DM terápiás kezelésében alkalmazott C-glikozil-arén származékok. A 4-arilmetil-2-(β -D-glükopiranozil)pirimidinek a hatékony SGLT-2 gátlószerekre jellemző di(het)arilmetán aglikont tartalmaznak, ezért a szintézisükre kidolgozott módszer új típusú inhibitorok kifejlesztésében nyerhet felhasználást.

Nyilvántartási szám: DEENK/44/2019.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Szennyés Eszter
Neptun kód: MISNW8
Doktori Iskola: Kémiai Tudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10055024

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Idegen nyelvű, külföldi könyvrészek (1)

1. **Szennyés, E.**, Bokor, É., Kiss-Szikszai, A., Somsák, L., Pascal, Y.: Preparation of 2,6-anhydro-3,4,5,7-tetra-O-benzyl-D-glycero-D-gulo-heptonimidamide.
In: Carbohydrate Chemistry: Proven Synthetic Methods / Christian Vogel, Paul Murphy, CRC Press-Taylor & Francis Group, Boca Raton, 323-332, 2017, (Volume 4) ISBN: 9781498726917

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (3)

2. **Szennyés, E.**, Bokor, É., Docsa, T., Sipos, Á., Somsák, L.: Synthesis of C- β -D-glucopyranosyl derivatives of some fused azoles for the inhibition of glycogen phosphorylase.
Carbohydr. Res. 472, 33-41, 2019. ISSN: 0008-6215.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.carres.2018.11.003>
IF: 2.074 (2017)
3. **Szennyés, E.**, Bokor, É., Langer, P., Gyémánt, G., Docsa, T., Sipos, Á., Somsák, L.: The first general synthesis of 2-C-(β -D-glucopyranosyl)pyrimidines and their evaluation as inhibitors of some glycoenzymes.
New J. Chem. 42 (21), 17439-17446, 2018. ISSN: 1144-0546.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1039/C8NJ04035D>
IF: 3.201 (2017)
4. **Szennyés, E.**, Bokor, É., Batta, G., Docsa, T., Gergely, P., Somsák, L.: Improved preparation of 4(5)-aryl-2-(β -D-glucopyranosyl)-imidazoles, the most efficient glucose analogue inhibitors of glycogen phosphorylase.
RSC Adv. 6 (97), 94787-94794, 2016. EISSN: 2046-2069.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1039/C6RA21839C>
IF: 3.108

További közlemények

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (2)

5. Kun, S., Begum, J., Kyriakis, E., Stamati, E. C. V., Barkas, T. A., **Szennyes, E.**, Bokor, É., Szabó, E. K., Stravodimos, G. A., Sipos, Á., Docsa, T., Gergely, P., Moffatt, C., Patraskaki, M. S., Kokolaki, M. C., Gkerdi, A., Skamnaki, V. T., Leonidas, D. D., Somsák, L., Hayes, J. M.: A multidisciplinary study of 3-(β -D-glucopyranosyl)-5-substituted-1,2,4-triazole derivatives as glycogen phosphorylase inhibitors: computation, synthesis, crystallography and kinetics reveal new potent inhibitors.
Eur. J. Med. Chem. 147, 266-278, 2018. ISSN: 0223-5234.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ejmech.2018.01.095>
IF: 4.816 (2017)
6. Bokor, É., **Szennyes, E.**, Csupász, T., Tóth, N., Docsa, T., Gergely, P., Somsák, L.: C-(2-Deoxy-D-arabino-hex-1-enopyranosyl)-oxadiazoles: synthesis of possible isomers and their evaluation as glycogen phosphorylase inhibitors.
Carbohydr. Res. 412, 71-79, 2015. ISSN: 0008-6215.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.carres.2015.04.016>
IF: 1.817

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora: 15,016

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora (az értekezés alapjául szolgáló közleményekre): 8,383

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2019.02.28.

Konferencia részvétel

Előadások

1. É. Bokor, Cs. Koppány, T. Csupász, **E. Szennyés**, L. Somsák
Modifications of the sugar moiety of C-glucoopyranosyl-heterocycles: first synthetic steps towards new inhibitors of glycogen phosphorylase
MTA Szénhidrát, Nukleinsav és Antibiotikum Munkabizottság előadói ülése
Mátraháza, 2014. május 21-23.
2. **E. Szennyés**, É. Bokor, L. Somsák
Synthesis of 2-β-D-glucoopyranosyl pyrimidines
MTA Szénhidrát, Nukleinsav és Antibiotikum Munkabizottság előadói ülése
Mátraháza, 2015. május 27-29.
3. S. Kun, J. Begum, **E. Szennyés**, K. E. Szabó, É. Bokor, L. Juhász, T. Docsa, P. Gergely, J. M. Hayes, L. Somsák
A new series of C-glucoopyranosyl-1,2,4-triazoles as glycogen phosphorylase inhibitors
MTA Szénhidrát, Nukleinsav és Antibiotikum Munkabizottság előadói ülése
Mátraháza, 2015. május 27-29.
4. L. Somsák, S. Kun, J. Begum, **E. Szennyés**, É. Bokor, L. Juhász, T. Docsa, P. Gergely, J. M. Hayes
Virtual screening synthesis and enzymatic evaluation of 3-(β-D-glucoopyranosyl)-5-substituted-1,2,4-triazoles for the inhibition of glycogen phosphorylase
18th European Carbohydrate Symposium, Moscow, Russia, August 2-6, 2015.
5. Kun S., Begum J., **Szennyés E.**, Bokor É., Juhász L., Docsa T., Gergely P., Hayes J. M., Somsák L.
3-(β-D-Glükopiranozil)-5-szubsztituált-1,2,4-triazolok virtuális szűrése, szintézise és glikogén foszforiláz gátló hatásának vizsgálata
MKE 2. Nemzeti Konferencia, Hajdúszoboszló, 2015. aug. 31.-szept. 2., Sz-O-11, p. 64.
6. **Szennyés E.**, Bokor É., Somsák L.
2-β-D-Glükopiranozil-pirimidinek szintézise
Innováció a Természettudományban - Doktorandusz konferencia
Szeged, 2015. szeptember 26.
7. **E. Szennyés**, É. Bokor, L. Somsák
New transformations of O-perbenzylated glucoopyranosyl formamidine
MTA Szénhidrát, Nukleinsav és Antibiotikum Munkabizottság előadói ülése
Mátraháza, 2016. május 25-27.

8. **E. Szennyés**, É. Bokor, L. Somsák
Synthesis of new C-glucopyranosyl azoles for the inhibition of glycogen phosphorylase
MTA Szénhidrát, Nukleinsav és Antibiotikum Munkabizottság előadóülése
Mátraháza, 2017. május 31.-június 2.
9. É. Bokor, **E. Szennyés**, L. Somsák
First syntheses of 2-C-glucopyranosyl pyrimidines
29th International Carbohydrate Symposium, Lisboa, Portugal, August 14-19, 2018.

Poszterek

1. É. Bokor, **E. Szennyés**, T. Csupász, T. Docsa, P. Gergely, L. Somsák
Synthesis of 1-C-hetaryl-glucals for the inhibition of glycogen phosphorylase
20th International Conference on Organic Synthesis, Budapest, Hungary, June 29 – July 4, 2014. P-108.
2. E. Szennyés, É. Bokor, L. Somsák
Synthesis of C-(β-D-glucopyranosyl)formamidine and its transformation into 2-(β-D-glucopyranosyl)-pyrimidines
18th European Carbohydrate Symposium, Moscow, Russia, August 2-6, 2015. P-13.
3. **E. Szennyés**, É. Bokor, L. Somsák
C-(β-D-Glükopiranozil)formamidin szintézise és átalakítása 2-(β-D-glükopiranozil)-pirimidinekké
MKE 2. Nemzeti Konferencia, Hajdúszoboszló, 2015. aug. 31. – szept. 2., Sz-P-24, p. 192.
4. S. Kun, J. Begum, **E. Szennyés**, É. Bokor, L. Juhász, T. Docsa, P. Gergely, J. M. Hayes, L. Somsák
A new series of C-(β-D-glucopyranosyl)-1,2,4-triazoles for the inhibition of glycogen phosphorylase: virtual screening, synthesis and in vitro evaluation
Debrecen Colloquium on Carbohydrates 2015; András Lipták Memorial Conference, Debrecen, Hungary, November 6-8, 2015. P-19. Book of abstracts p. 64.
5. **E. Szennyés**, É. Bokor, L. Somsák
Preparation of 2-(β-D-glucopyranosyl)-pyrimidines
Debrecen Colloquium on Carbohydrates 2015; András Lipták Memorial Conference, Debrecen, Hungary, November 6-8, 2015. P-29. Book of abstracts p. 74.
6. S. Kun, **E. Szennyés**, É. Bokor, Á. Sipos, T. Docsa, P. Gergely, L. Somsák
Újabb C- és N-glükopiranozil azolok szintézise és glikogén foszforiláz gátló hatásuk
MKE Vegyészkonferencia, Hajdúszoboszló, 2017. jún. 19-21. P-28, p. 68.

7. S. Kun, **E. Szennyés**, É. Bokor, Á. Sipos, T. Docsa, P. Gergely, L. Somsák
New representatives of C- and N-glucosyl azoles: syntheses and glycogen phosphorylase inhibition
19th European Carbohydrate Symposium, Barcelona, Spain, July 2-6, 2017. P 360.
Abstract book p. 627.

8. **E. Szennyés**, É. Bokor, T. Docsa, Á. Sipos, L. Somsák
C-Glucosyl derivatives of some imidazo-fused heterocycles: syntheses and glycogen phosphorylase inhibition
29th International Carbohydrate Symposium, Lisboa, Portugal, August 14-19, 2018. P-MD-12, Abstract book p. 577.